

Notes taxonòmiques i nomenclatures sobre el gènere *Verbascum* L. (*Celsia* L.) a la Península Ibèrica i a les Illes Balears

C. BENEDÍ I GONZÁLEZ
&
J. M. MONTSERRAT I MARTÍ

ABSTRACT

BENEDÍ I GONZÁLEZ, C. & MONTSERRAT, J. M., 1985: Taxonomic and nomenclatural notes on the genus *Verbascum* L. (*Celsia* L.) in the Iberian Peninsula and the Balearic Islands. *Collect. Bot.* 16(1): 101-112.

In this article four changes in nomenclature are proposed: *Verbascum erosum* Cav. (= *V. laciniatum* (Poiret) O. Kuntze); *V. masquindali* (Pau) comb. nov.; *V. pseudocreticum* nom. nov. and *V. fontqueri* nom. nov. Two new illustrations, a dichotomic key of the eighth species of *Verbascum* with four stamens (*Celsia* L.) and a list of the herbarium sheets studied are provided. *Verbascum masquindali* is reported for the first time in the Iberian Peninsula.

RESUMEN

BENEDÍ I GONZÁLEZ, C. & MONTSERRAT, J. M., 1985: Notas taxonómicas y nomenclaturales sobre el género *Verbascum* L. (*Celsia* L.) en la Península Ibérica y en las Islas Baleares. *Collect. Bot.* 16(1): 101-112.

En el presente trabajo se proponen cuatro cambios nomenclaturales: *Verbascum erosum* Cav. (= *V. laciniatum* (Poiret) O. Kuntze); *V. masquindali* (Pau) comb. nov.; *V. pseudocreticum* nom. nov. y *V. fontqueri* nom. nov. Se adjuntan dos nuevas ilustraciones, una clave dicotómica de las ocho especies ibéricas y balearicas con cuatro estambres (*Celsia* L.) y una relación de los ejemplares de herbario estudiados. *Verbascum masquindali* se indica por primera vez en la Península Ibérica.

El gènere *Verbascum* L. (incl. *Celsia* L.), és representat a la Península Ibèrica i Illes Balears per vint-i-tres espècies, sis de les quals pertanyen a l'antic gènere *Celsia* L., les quals són les que s'estudien en aquest treball.

LINNÉ va separar ambdós gèneres pel nombre d'estams: quatre a *Celsia* L. i cinc a *Verbascum* L., criteri acceptat per diversos autors posteriors com Poiret, G. Don, G. Kunze, Willkomm i

Murbeck (1). D'altra banda O. KUNTZE (1891) va relativitzar la importància taxonòmica del cinquè estam, a voltes reduït a un estaminodi com succeeix en algunes espècies orientals i asiàtiques. Aquest parer és seguit pels autors moderns (FERGUSON 1971, HUBER-MORATH 1973 i 1975), que ja consideren, només, el gènere *Verbascum* L. (incl. *Celsia* L.).

Aquest seguit de canvis nomenclaturals, així com els errors en la interpretació del tàxon a partir de descripcions incompletes, o bé en base a simples indicacions geogràfiques, no sempre prou exactes, han contribuït a l'actual complexitat nomenclatural. Aquesta profusió de noms és deguda també a la inclusió de *Celsia* L. a *Verbascum* L., el qual, pel fet de posseir nombroses espècies, origina molts casos d'homonímies.

Per a l'elaboració d'aquest treball, hom ha consultat els herbaris de l'Institut Botànic de Barcelona (BC), del Departament de Botànica de la Facultat de Farmàcia (BCF), del Real Jardín Botánico de Madrid (MA), del Departamento de Botánica de la Facultad de Farmacia de Madrid (MAF), del Instituto Botanico de Coimbra (COI), així com s'ha emprat alguna dada de l'herbari del Instituto Pirenaico de Ecología (JACA) i de l'Institut de Botanique de Montpellier (MPU).

Encara que l'objectiu d'aquest treball és principalment de caire nomenclatural, hom ha cregut necessària la inclusió d'una clau dicotòmica de les espècies estudiades, de la relació dels plec d'herbari consultats, així com de dues il·lustracions de les plantes menys conegudes. En aquest sentit s'afegeix, també, una descripció del *Verbascum fontqueri* Benedí & J. M. Montserrat nom. nov., ja que aquesta espècie no és recollida en els treballs de MURBECK (1925 i 1939) ni de FERGUSON (1972).

***Verbascum barnadesii* Vahl, Symb. Bot., II: 39, 1971.**

Syn.: *Celsia barnadesii* (Vahl) G. Don, Gen. hist., IV: 499, 1837.

C. pinnatifida Boiss. & Reuter, Diag. pl. nov. hisp.: 32, 1842.

C. brassicaefolia Mariz, Bol. Soc. Brot., 23: 48, 1907.

Icon.: MURBECK, Lunds. Univ. Arssk., n.f., Avd. 2, 17(9): 5, 1921.

MARIZ, l.c.: 48.

Exicc.: B. Casaseca & al., Fl. Selecta, Cent. III, n.º 72, 1982. Àrea geogràfica: endèmica del centre-oest de la Península Ibèrica.

L'espècie fou descrita per Vahl, a partir d'un exemplar col·lectat per Barnades fil. a Hortaleza (Madrid), on sembla escadussera (FONT QUER, 1926). Posteriorment, G. Don utilitzà l'epítet de l'espècie de Vahl per a combinar-la dins *Celsia* L.

Aquest tàxon presenta un gran polimorfisme a les fulles basals, ja indicat per Vahl, i que va induir BOISSIER & REUTER (l.c.) a descriure, a partir d'un exemplar recol·lectat per Reuter a les rodalies de Colmenar Viejo (Madrid), *C. pinnatifida* Boiss. & Reuter. Posteriorment, els mateixos autors (1852) la passaren a la sinonímia de *V. barnadesii* Vahl.

Del centre de Portugal, MARIZ (1907) va descriure la *Celsia brassicaefolia* Mariz. MURBECK (1925) atribueix la creació de la nova espècie al fet que aquest autor va comparar els seus exemplars amb *Celsia barnadesii* (Vahl) G. Don var. *baetica* Willk. (= *V. erosum* Cav.) del sud de la Península, i no amb material de la localitat clàssica del centre ibèric. Nosaltres, després d'observar la fotografia del material tipus de Mariz, així com plec de les localitats portugueses, considerem que no mereix cap categoria taxonòmica.

FERNÁNDEZ LÓPEZ (1983) assenyala la presència d'aquesta espècie a Despeñaperros (Jaén), a partir d'un plec de l'herbari MAF. Després de revisar l'esmentat plec (MAF 21078), hem comprovat que, si bé es tracta de l'espècie en qüestió, al plec hi ha dues etiquetes manuscrites, ambdues de Lázaro Ibiza; l'una diu "*Celsia* (*pinnatifida* Boiss.)/*V. barnadesii* G. Don/Hortaleza" i l'altra "*Celsia/barnadesii* G. Don/Despeñaperros/Mayo 1909". Sembla plausible considerar que l'origen de l'exemplar sigui realment Hortaleza (Madrid), localitat clàssica del tàxon. Cal confirmar amb noves recol·leccions la localitat andalusa.

1. Val a dir que MURBECK (1939), posteriorment a l'elaboració de les excel·lents monografies de *Celsia* L. i *Verbascum* L., ja es qüestionava sobre la conveniència de mantenir separats ambdós gèneres.

Localitats estudiades (vg. mapa 1)

Hs: BADAJOZ: Solana de Barros, 16-V-1953, *Rivas Goday* (MA 165720); Valdecaballeros, 5-V-1978, *Pérez Chiscano* (MAF 103927). CACERES: Plasencia, *Rivas Mateos* (MAF 21026). SALAMANCA: Ciudad Rodrigo, 10-V-1978, *E. Rico* (BC 632137); ídem (BCF 31670); ídem (MAF 105786). TOLEDO: Méntrida, VI-1790, *Cavanilles* (MA 108908); La Calderina, 29-V-1924, *E. Gros* (BC 43673).

Lu: Alto Alenteixo: Termas de Monfortinho, 20-VI-1956, *Fernandes & al.* (COI), Mora, V-1914, *Palinha & al.* (BC 43679), Vendas Novas, 13-V-1947, *Fernandes & al.* (COI); Beira Baixa: Montes dos Cancelos, 19-VI-1956 *Fernandes & al.* (COI), Malpica, 6-VII-1971, *Queirós & al.* (COI); E STREMADURA: Setúbal, 26-III-1951, *Silva & al.* (BC 136146); Ribatejo: *Coruche*, VI-1907 (COI).

Mapa 1.— Distribució a la Península Ibèrica, Illes balears i Nord d'Àfrica de *V. creticum* (★), *V. barnadesii* (▲), *V. masquindali* (■) i *V. fontqueri* (●).

***Verbasicum fontqueri* Benedí & J. M. Montserrat, nom. nov.**

Syn.: *Celsia valentina* Font Quer, Butll. Inst. Catalana Hist. Nat., 26: 56, 1926, non *Verbasicum valentinum* Burnat & Barbey, Notes sur un voyage botanique dans les îles Baléares et Valence: 50, Genève, 1882.

Verbasicum barnadesii Vahl. subsp. *valentinum* (Font Quer) O. Bolòs & Vigo, Collect. Bot., 14: 96, 1983.

Icon.: Fig. 1 (Icon. nov.)

Exsicc.: Font Quer, Flora Iberica Selecta, Cent. I, n.º 79, 1934.

Àrea geogràfica: endèmica del territori mediovalentí.

Tipificació:

Ind. loc.: "*Hab. in agris, praecipue inter ceratonias, virgultisque, etc., Regni Valentini, pr. La Barraca de Valldigna, 1. "Barranc de la Falzia" dicto, ubi d. 26 majii 1923, inveni; Gros non procul a La Barraca, loco "Serra de les Agulles", d. 7 junii, legit*".

Lectotypus: *Celsia valentina* F. Q./typus/in Regno Valentino, c. "La Barraca de Valldigna"/inter ceratonias, 350 m alt., 1. "Barranco la Falzia"/leg. Font Quer, 5-VI-1923 (m. Font Quer). BC 43678.

Observ.: al plec hi ha dos exemplars, el lectotypus és el de la dreta, l'altre és un isotypus.

Es proposa un nom nou dedicat al Dr. Pius Font i Quer, a qui devem el descobriment de l'espècie, per tal com no podem emprar l'epítet de *C. valentina* Font Quer per a la combinació dins de *Verbascum* L., on hi ha un homònim anterior.

Planta biennal, erecta, amb tija simple, fins a 1 m d'alçada. Inflorescència molt laxa, glabra o amb alguna glàndula esparsa. Fulles basals polimorfes, de sinuato-dentades a pinnatipartides, peciolades, de 6 a 12 cm de longitud. Fulles caulinars sèssils, amplexicaules, dentades. Bràctees petites de 2 a 5 mm, les inferiors deltades, amplexicaules, dentades; les superiors linears, senceres, més glanduloses que les inferiors. Pedicel crescent en fruit, erecto-patent, de (2,3) 2,5(2,7) mm de longitud, claviforme, de 2 a 3 mm de diàmetre sota el calze, i de 0,6 mm a la base. Pedicel de 6 a 8 vegades més llarg que la bràctea. Calze crescent, de 3 a 5 mm en flor i de 5 a 7 mm en fruit, glandulós, amb lacínies linear-lanceolades, senceres. Corol·la de 3 a 4 cm de diàmetre, groga. Estams 4, els dos anteriors amb filament glabre i antera de 5 a 7 mm, decurrent; els posteriors amb filaments barbats i antereres insertes de forma transversal. Ovari glandular. Estil de 23 a 25 mm de longitud. Estigma no dilatat. Càpsula de 10 a 12 mm, ovoide, acuminada, amb acumen format per les restes de l'estil persistent sobre la càpsula madura.

Localitats estudiades (vg. mapa 1):

VALÈNCIA: Barranc de la Falzia, 26-V-1923, Font Quer (BC 82485); idem (BC 82590); idem (BC 43677); idem (BCF 31669); Serra de les Agulles, 7-VI-1923, Font Quer (BC 43678); Barraca de Valldigna, 5-VI-1923, Font Quer (BC 43678, lectotypus); Barraca de Aguasvivas, VII-1923, Pau (MA 108923); Serra de Corbera, V-1945, J. Borja (MA 171994).

Verbascum erosum Cav., Elench. pl. horti matr.: 39, 1803.

Syn.: *Celsia sinuata* Cav., Anal. Cienc. Nat. Madrid III: 68, 1801.

C. laciniata Poirlet in Lam. & Poirlet, Encycl. suppl. II: 147, 1811.

C. barnadesii (Vahl) G. Don fil. var? *baetica* Willk., Ill. Fl. Hisp. 2 (14): 55, 1888.

C. jericicensis Pérez Lara in Willk. (nomen) Ill. Fl. Hisp. 2 (14): 56, 1888.

Verbascum laciniatum (Poirlet) O. Kuntze, Revis. gen. pl. II: 469, 1891.

C. baetica (Willk.) Murb., Lunds Univ. Arssk. n.f. 2: 3, 1921.

C. baetica (Willk.) Font Quer, Butll. Inst. Catalana Hist. Nat. 26: 56, 1926.

Icon.: WILLKOMM (l.c. tab. 124) ut *Celsia barnadesii* Vahl var. *baetica* Willk.

Àrea geogràfica: Andalusia occidental-meridional; Marroc (?) Tànger.

Tipificació:

Ind. loc.: "El Sr. Broussonet cogió esta planta en flor en las cercanías de Tànger".

Lectotypus: 736/*Celsia sinuata*/Anales vol. 3/Planta recognoscenda/ex Tanger vicinis, Broussonet (m. Cavanilles) MA 108913.

Observ.: 1. Etiqueta manuscrita (m.i.): n.º 148/*Celsia sinuata* Cavilles/folio - - -/Tanger in saepibus.

2. Etiqueta manuscrita (m. Murbeck): *Celsia laciniata* verisim. ex prov. Gaditana, Hispania/cf. Murbeck/Monog. Gatt. *Celsia* p. 205-206, Sv. Murbeck 1920.

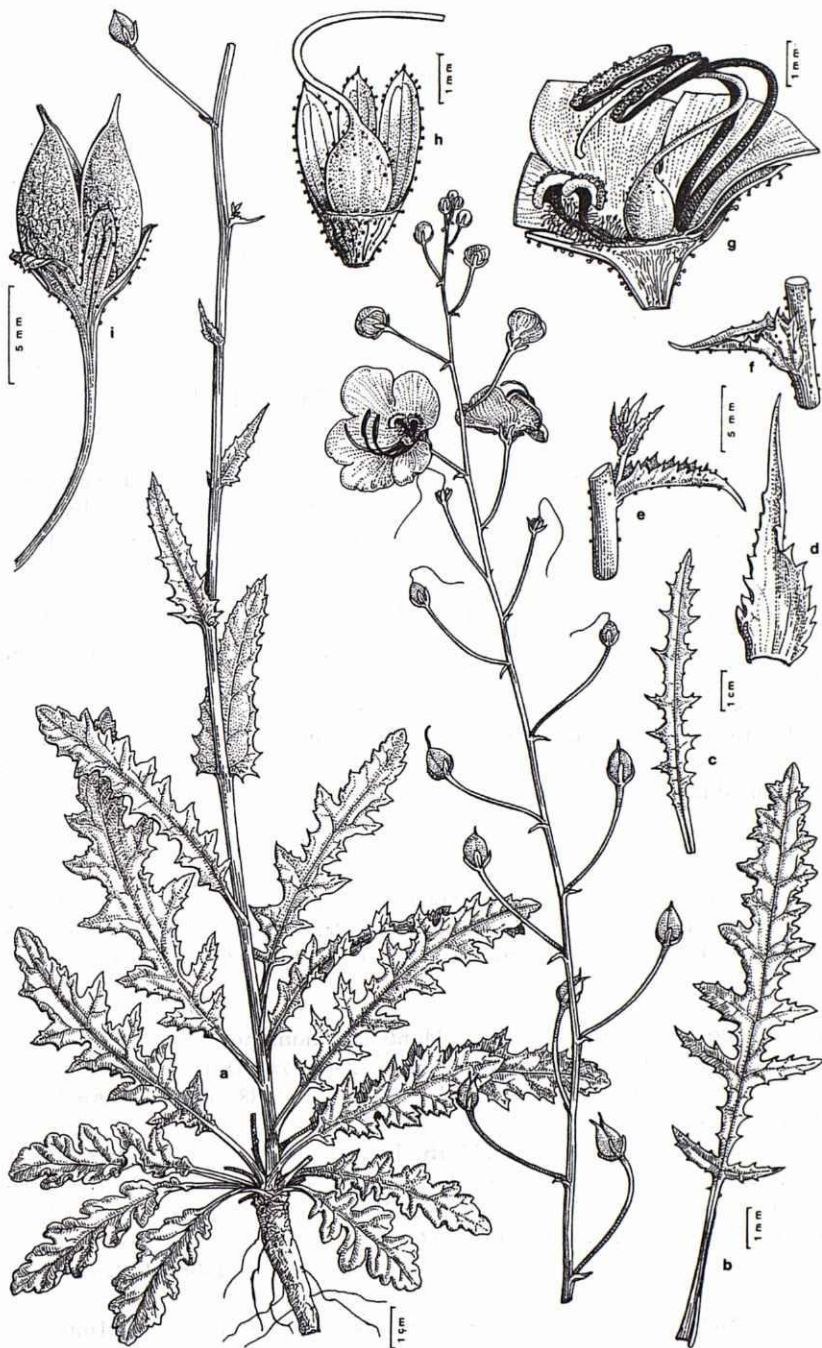

Fig. 1.— *Verbascum fontquerii* Benedi & J. M. Montserrat; a) aspecte general; b) fulla basal; c) fulla caulinar; d) fulla caulinar superior; e) i f) bràctees; g) detall de la flor; h) pistil; i) càpsula. Exemplar lectotypus (BC 43678). Dibuix E. Sierra.

CAVANILLES (1801) va descriure una nova espècie de *Celsia* L. (*C. sinuata* Cav.), sobre un exemplar recol·lectat per Broussonet a Tànger. Anys després, Poiret publicà la seva *C. laciniata* Poiret sobre material igualment col·lectat per Broussonet a la mateixa localitat.

El binomen de Poiret s'ha utilitzat per a designar una espècie endèmica del sud d'Andalusia, amb una única localitat africana, la de Broussonet, que no s'ha vist confirmada posteriorment. Aquest fet, amb el suport i l'escepticisme d'alguns autors (BALL 1878: 283; COSSON 1881: 11; MURBECK 1925: 202) sobre la poca fiabilitat de les localitats de Broussonet, fa sospitar que l'espècie no es troba a l'Àfrica del Nord. Basant-se en el fet que ambdues espècies foren descrites a partir de materials collits per Broussonet a la mateixa localitat, PAU (1922) afirmà que eren sinònims nomenclaturals.²

WILLKOMM (1888) a partir d'una il·lustració o d'exemplars tramesos per Pérez Lara, que els recol·lectà el 1886 a les rodalies de Jerez, descriu un nou tàxon: *Celsia barnadesii* (Vahl) G. Don var. ? *baetica* Willk. (= *C. jericensis* Pérez Lara in litt.). Després de revisar el material de Pérez Lara (in MAF), així com la il·lustració de Willkomm, no ens queda cap dubte que la planta en qüestió correspon a l'espècie de Cavanilles (*C. sinuata* Cav.).

Més tard MURBECK (1921), en preparar la revisió de *Celsia* L., elevà a la categoria específica el tàxon de Willkomm, combinant-lo com a *C. baetica* (Willk.) Murb.; aquesta combinació fou proposada cinc anys després per FONT QUER (1.c.) en el desconeixement del treball de Murbeck. Posteriorment aquest mateix autor (1925), en la revisió del gènere, revalidà el nom de *C. laciniata* Poiret, ja que seguia el criteri de Willkomm per a la interpretació del binomen de Cavanilles, el qual considerarà sinònim de *C. lyrata* (Lam.) G. Don.

En subordinar *Celsia* L. a *Verbascum* L., el nom més antic per aquest tàxon és el de *C. sinuata* Cav., l'epítet del qual no es pot utilitzar en la combinació perquè crearia un homònim posterior a *V. sinuatum* L. Aquest motiu induí el mateix CAVANILLES (1803) a proposar, en un llistat de granes del Real Jardín Botánico de Madrid, un nom nou: *V. erosum* Cav. (= *C. sinuata* Cav.). Per tant, en l'aplicació del principi de prioritat, i un cop demostrada la identitat de *C. sinuata* Cav. i *C. laciniata* Poiret, cal recuperar el nom de *V. erosum* Cav. sobre el de *V. laciniatum* (Poiret) O. Kuntze, combinació que admeten tant HUBER-MORATH (1973) com FERGUSON (1972).

Localitats estudiades (vg. mapa 2):

Hs: CADIS: Puerto de Santa María, Gutiérrez (MA 108931); Jerez, Lázaro Ibiza (?) (MAF 21069); Jerez, Cortijo de los Prados, 18-V-1887, Pérez Lara (MAF 21074); Jerez, Dehesa del Calvario, 28-III-1886, Pérez Lara (MAF 21073). MÁLAGA: Marbella, Cerro de la Cruz, 11-V-1919, E. Gros (BC 43675). SEVILLA: Utrera, 25-V-1925, Font Quer (BC 43680).

Verbascum pseudocreticum Benedí & J. M. Montserrat, **nom. nov.**

Syn.: *Celsia cavanillesii* G. Kunze, Flora (Regensb.) 29(1): 698, 1846 (nom. illegit.)

Celsia sinuata sensu Willk., Ill. Fl. Hisp. 2(14): 58, 1888, non Cav., Anal. Cienc. Nat. Madrid III: 68, 1801.

Celsia lyrata (Lam.) G. Don sensu Murb., Lund. Univ. Arssk., n.f. 2, 22(1): 199, 1925, non *Verbascum lyratum* Lam., Encycl. 4: 223, 1797, nec *V. lyratum* Pourret, Mém. Acad. Toulouse, ser. 1, 3: 332, 1788 (= *V. chaixii* Vill.).

Icon.: WILLKOMM (1.c., tab. 126) ut *C. sinuata* Cav.

EXSICC.: FONT QUER, Iter maroccanum, n.º 587, 1930; FONT QUER, Flora Hispanica, Cen. III, n.º 281, 1947.

Àrea geogràfica: Sud-oest d'Andalusia (Cadis); nord-oest del Marroc, vessant atlàntic.

Tipificació:

2. La indicació locotípica en els protòlegs de Cavanilles i Poiret és idèntica, així com és notable el paral·lisme dels caràcters de les respectives diagnosis.

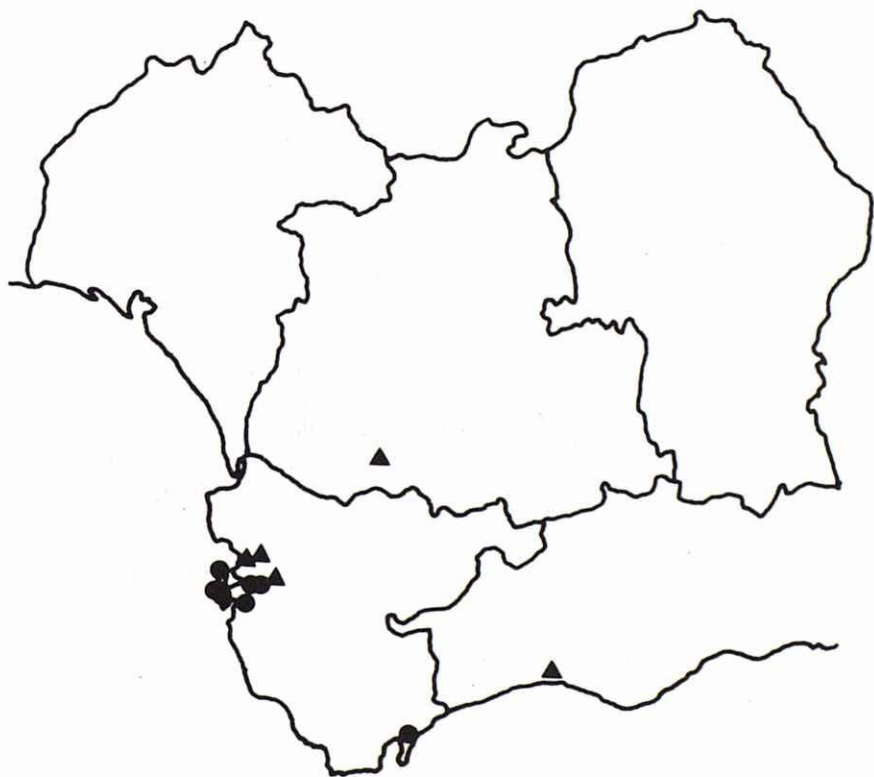
Ind. loc.: *In Istmo Gaditano, loco unico in graminosis prope Templium Sancti Josephi.*

Lectotypus: etiqueta impressa H. M. WILLKOMMII ITER HISPANICUM//*Celsia cavanillesii* Willk./(*C. sinuata* Cav. in *An. de C. nat.* III p. 68) N.º 536/Hab. in regione calida maritima Baeticae occidentalib:/in arena mobili isthmi Gaditani inter hortos prope ecclesiam Sancti/Josephi copiose. *Finitiseram observare non licnit/legi die 12 mensis Martii 1845/et Martio anni sequent.* [m. Willkomm] COI, Herb. Willkomm.

Observ.: el plec conté dos fulls, al primer dels quals hi ha tres fragments, el del centre és designat com *lectotypus*, els altres són *isotypi*.

WILLKOMM recolectà a San José (Cadis) un exemplar de *Celsia* L. que, posteriorment, va trametre al seu mestre G. Kunze amb una traducció de la descripció original de la *C. sinuata* Cav. KUNZE (1846) va considerar el tàxon de Cadis com una espècie distinta de la *C. cretica* L., i va proposar un nom nou (*C. cavanillesii* Kunze), al temps que publicava una nova descripció, perquè opinava que el nom de Cavanilles havia estat oblidat.

Posteriorment WILLKOMM (in WILLKOMM & LANGE, 1870: 545), va creure que la *C. cretica* L. i la *C. sinuata* Cav. no presentaven diferències específiques evidents, i proposà la combinació *C. cretica* L. var. *cavanillesii* (Kunze) Willk. Anys més tard, encara, el mateix WILLKOMM (1888) esmenà el seu parer quan va poder estudiar exemplars de la veritable *C. cretica* L., procedents de Menorca, i va considerar ambdós tàxons com a entitats específiques diferents. No va admetre, però, el nom proposat per Kunze perquè va creure, erròniament, que *C. sinuata* Cav. tenia prioritat sobre

Mapa 2.— Distribució de *V. erosum* (▲) i *V. pseudocreticum* (●).

C. cavanillesii Kunze. WILLKOMM (1.c.) acompanyà el seu comentari sobre l'espècie, amb una detallada i extensa descripció, així com d'una excel·lent il·lustració (WILLKOMM, 1.c. tab. 126) la qual ha contribuït, sens dubte, a la interpretació posterior de *C. sinuata* Cav.

Després d'examinar el material típic, així com altres plecs de la mateixa localitat (in MA), queda clar que es corresponen a la il·lustració de Willkomm de *C. sinuata* Cav., i a la descripció donada per Kunze, però no s'ajusten al tipus (!) de la *C. sinuata* Cav., d'on es desprèn que ambdós autors varen equivocar-se en l'ús del nom de la planta de Cavanilles.

Proposem un nom nou, *Verbascum pseudoreticum*, ja que no pot utilitzar-se el de *Celsia cavanillesii* G. Kunze, perquè és il·legítim, en citar aquest autor, a la sinonímia, *Celsia sinuata* Cav. nom vàlid, el tipus del qual, correspon a una espècie diferent (ICBN, art. 63).

Localitats estudiades (vg. mapa 2):

CADIS: San José, V-1849 (MA 108957); San José, Mellado (MA 108958); San Fernando, Cerro de los Mártires, E. Gros (BC 43667); Isla de León, Clemente (MA 161365); Puerto de Tierra de Gibraltar, Willkomm (MA 108956); Puerto de Santa María, Pinar de la Plata, 11-IV-1887, Pérez Lara i Puerto de Santa María, La Puntilla, 8-IV-1880, Pérez Lara (MAF 21084); Cádiz, Cabrera (MAF 21085); Istmo Gaditano, III-1845, M. Willkomm (COI, lectotypus); Idem, III-1846, M. Willkomm (COI).

Verbascum masguindali (Pau) Benedí & J. M. Montserrat, **comb. nov.**

Bas.: *Celsia masguindali* Pau, Le Monde des Plantes, 66: 1, 1929.

Syn.: *C. ramosissima* Benth in DC., Prodr. X: 244, 1846.

Verbascum ramosissimum (Benth) O. Kuntze, Rev. gen. pl. II: 469, 1891, non *V. ramosissimum* Poir in Lam & Poir, Encycl. suppl. III: 718, 1813, nec *V. ramosissimum* DC. in Lam. & DC., Fl. Fr., VI: 416, 1815.

Icon.: Fig. 2 (Icon. nov.)

Àrea geogràfica: Sud-oest d'Andalusia (Huelva); nord-oest de la costa del Marroc.

Tipificació:

Ind. locot.: "Martín del Río (Mas Guindal)".

Lectotypus: *Celsia masguindali* Pau/Río Martín/leg. Mas Guindal (cult. ex sem.)/Junio 1919 (m. C. Pau).

MA, ex herb. Pau (MA 108989).

Observ.: 1. Al plec hi ha un sol exemplar amb dues fulles separades.

2. A l'angle superior de l'esquerra, hi ha la següent anotació: "pl. caulicarpica" (m. C. Pau).

BENTHAM (1846) descriví la seva espècie a partir de material col·lectat per Durand el 1746, dipositat a l'herbari BM (ex herb. J. E. Smith), amb la indicació locotípica "*In Mauritaniâ in silvâ Momorae*, Durand!". A l'herbari MAF (herb. Pourret) es troba dipositat un plec (MAF 4378) amb una etiqueta que repeteix exactament la frase diagnòstica de Bentham.³ Aquest exemplar va rebre el nom de *C. ramosissima* Pourret (*in schedis*), i un duplicat del mateix es troba a l'herbari MA (MA 108414), determinat per Cavanilles amb el nom de Pourret.

Posteriorment PAU (1929) donà la descripció de la seva *Celsia masguindali* Pau, en base a uns exemplars col·lectats per Mas Guindal a Río Martín, prop de Tetuan. Després de revisar el material original de Pau, no ens queda cap dubte que es tracta d'un sinònim de la *C. ramosissima* Benth, tal com ja havien suposat MURBEČK (1939: 61) i EMBERGER & MAIRE (1941: 1121).

En incloure *Celsia* L. dins de *Verbascum* L., cal assenyalar que la combinació proposada per O. KUNTZE (1891) és un homònim posterior de *V. ramosissimum* Poir in Lam. & Poir. Així, doncs, és necessari emprar com a basíonim el binomen de Pau per a la combinació que proposem.

3. "*Celsia ramosissima* sp. nova, foliis radicalib./sinuato pinnatif./cum foliis sinuatis vestito/Stam. 4. superiora 2 villosa. Corolla monopet. lutea. facies verbascii/Mauritan. in silva Momora/in luco quercus suberis, 4 h. distat a Jalá (?)" (MAF 4378).

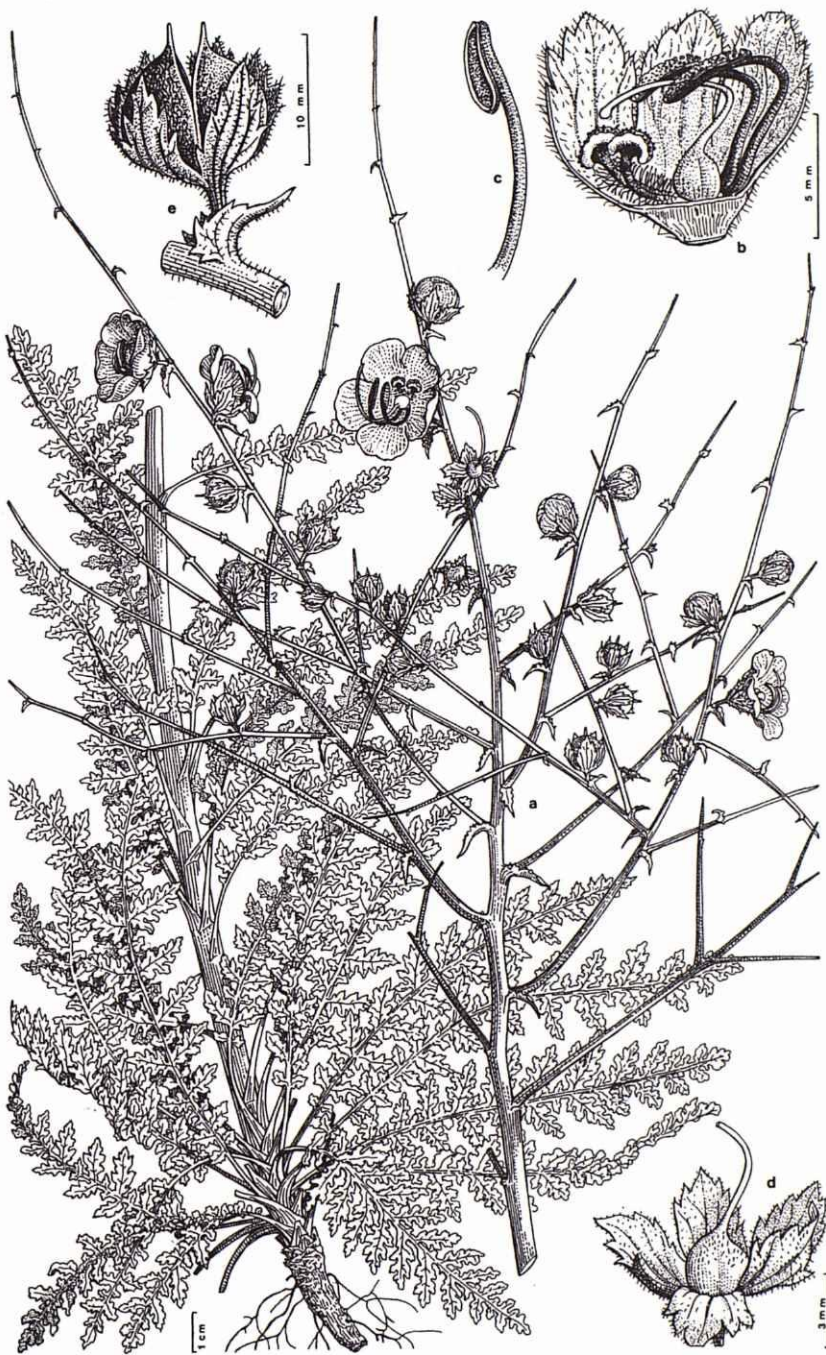

Fig. 2.— *Verbascum masquindalii* (Pau) Benedi & J. M. Montserrat; a) aspecte general; b) detall de la flor; c) estam anterior; d) pistil i calze; e) càpsula. Exempler de la Ràbida (Huelva), leg. E. Gros (BC s/n). Dibuix E. Sierra.

Aquest tàxon s'ha considerat endèmic del nord-oest del Marroc (JAHANDIEZ & MAIRE, 1931: 667), però es troba també a La Rábida (Huelva), on la va herboritzar E. Gros (BC s/n). S'ha d'afegir, doncs, una nova espècie a la flora Peninsular.

Localitats estudiades (vg. mapa 1):

Hs: HUELVA: La Rábida, arenals marítims, 8-V-1931, E. Gros (BC s/n).

Ma: TETUÁN: Río Martín (Martil), 4-V-1027, *Mas Guindal* (MA 108959); idem., cult. ex sem., *Mas Guindal* (MA 108915); idem., (MA 108916); Mamora, in silva, *Broussonet* (?) (MA 108914); Mamora prope "Jalá", *Pourret* (MAF 4378); Tetuán, Río Martín (Martil), VI-1929, *Mas Guindal* (BC 89918).

Verbascum creticum (L.) Cav., *Elech. pl. horti matr.*: 39, 1803.

Bas.: *Celsia cretica* L., *Syst. Veg. ed. 13*: 470, 1774.

Syn.: *Verbascum creticum* (L.) O. Kuntze, *Revis. gen. pl.*: 469, 1891.

Verbascum grandiflorum Pourret (*nomen in schedis*).

Verbascum lyratum Lam., *Encyclop.*, 4: 223, 1797, *nom. illeg.*, non *V. lyratum* Pourret, *Mém. Acad. Toulouse, ser. 1*, 3: 332, 1788 (= *V. chaixii* Vill.).

Àrea geogràfica: Illes tirrèniques, Itàlia meridional, Illès Balears, Nord-est d'Àfrica (Algèria i Tunísia).

A les Illes fou recol·lectada per primera vegada per Joan Salvador a Menorca (Maó, Horts de Sant Joan), segons ens consta per un plec de l'herbari de Pourret (MA 4304), qui l'anomenà *Celsia paulina* (*in schedis*) i *C. grandiflora* (id.). LAMARCK (1797) descriu el *Verbascum lyratum* Lam., nom que posteriorment fou passat a la sinonímia de *V. creticum* (L.) Cav. per BENTHAM (1846), opinió que compartim després de comprovar que l'exemplar original (lectotypus LAM, IDC ed., 477-11) té les fulles lirato-pinnatisectes i partides (caràcter força constant en aquesta espècie), les bràctees florals i els pedicels curts. MURBECK (1925) en canvi, sosté l'opinió contrària.

LAMARCK va descriure la seva espècie a partir d'exemplars dipositats al seu herbari, obtinguts de grans sembrades al "Jardin des Plantes", de l'origen de les quals ell mateix tenia dubtes, ja que al protòleg fa notar que l'espècie "est vraisemblablement originaire de l'Espagne". Aquest fet ha determinat que la majoria dels autors posteriors (BENTHAM 1846, MURBECK 1925 i FERGUSON 1972), assenyalessin la seva presència a la Península Ibèrica. Al "Jardin des Plantes", però, s'hi trobaven plantes de diverses procedències, entre les quals hi havia les que Richard recol·lectà a les Illes Balears. Per més que ja no és possible demostrar-ho, una confusió sobre l'accepció que Lamarck donava al terme "Espagne" explicaria l'error. Malgrat tot això, existeix un plec (MA 109811) de Puerto de Santa María (Cadis) que conté la part superior d'una inflorescència de *V. creticum* (L.) Cav. Creiem, però, que es tracta d'un error de procedència o en l'etiquetat del plec.

Localitats estudiades (vg. mapa 1):

MALLORCA: Calvià, Son Marí, E. Gros (BC 90795); Bunyola, *Palau Ferrer* (MA 161366); idem (BC 90795); "Montañas", *Rosselló* (BCF 31670). MENORCA: Maó, Horts de Sant Joan, *Salvador* (MAF 4304); Maó, Sant Lluís, 24-IV-1868, *Rodríguez Femenias* (BC 642890); Sant Joan, 21-III-1923, *Font Quer*; "Rafael Fort", *Pons i Guerau* (MA 108947); "Alaban", *Cavanilles* (MA 108941); Maó, Esquelle, *Pons i Guerau* (MA 108948); Ferreries, barranc d'Algendar, *P. Montserrat* (JACA s/n). Eivissa: "in collibus silvaticis", *C. Pau* (MA 108946); barranc d'Algendar, 21-III-1873, *M. Willkomm* (COI).

Verbascum commixtum (Murb.) Huber-Morath, *Bauhinia*, 5(1): 11, 1973.

Bas.: *Celsia commixta* Murb., *Lunds Univ. Arsskr.*, n.f. 2, 17: 9, 1921.

Icon.: MURBECK, 1.c. tab. II i fig. II p. 11.

Àrea geogràfica: Nord del Marroc (Tànger); Sud-oest d'Andalusia (? Cadis).

Segons MURBECK (1921) aquesta espècie se separa dels altres tàxons propers per la forma retroflexa de l'apex de les anteres anteriors. Als herbaris revisats no hem vist cap plec que presenti aquest caràcter, de manera que no podem confirmar la presència d'aquesta espècie a la Península

Ibèrica, però tampoc negar-la, car no hem pogut revisar l'herbari de Copenhague (K) on es troba l'única referència prèvia (MURBECK, 1.c.) sobre la presència d'aquest tàxon a Cadis.

Verbascum levanticum I. K. Ferguson, Bot. J. Linn. Soc. 64(2): 230, 1971.

Syn.: *Celsia glandulosa* Bouché, Verh. Ges. Naturf. Berlin, 1: 395, 1829, non *Verbascum glandulosum* Delile, Anns. Soc. nat, ser. 3, 12: 367, 1849.

Celsia horizontalis auct. non Moench., Meth: 448, 1794.

Icon.: JACQ., Hort. Bot. Vindob. tab. 117, 1772.

Àrea geogràfica: Sud de Turquia, Israel, Líban i Xipre.

Holotypus: FERGUSON, 1.c. 231 in K (n.v.).

Les úniques citacions Peninsulars, corresponen a plantes subspontànies de Portugal (Beira litoral i transmontana): COUTINHO (1939: 645), MARIZ (1.c.: 50) i FERGUSON (1.c.: 232).

Clau per a les espècies ibèriques i baleàriques de *Verbascum* L. amb quatre estams fèrtils (*Celsia* L.).

1a.— Anteres anteriors amb l'àpex retroflex	<i>V. commixtum</i>
1b.— Anteres anteriors rectes o incurvades, però mai amb l'àpex retroflex	2
2a.— Anteres anteriors d'1,5 a 2 mm de longitud, fulles caulinars oposades	<i>V. levanticum</i>
2b.— Anteres anteriors de 3,5 a 8 mm de longitud, fulles caulinars alternes	3
3a.— Planta molt ramificada des de la base, extrem superior de les branques de la inflorescència sense flors i subspinescent a la fructificació; estil de 9 a 12 mm, estigma capitat, corol·la de 20 a 25 mm de diàmetre	<i>V. masguindali</i>
3b.— Planta no o poc ramificada, inflorescència amb flors a l'extrem superior, branques mai subspinescents; estil de 15 a 30 mm, estigma no capitat; corol·la de 30 a 50 mm de diàmetre	4
4a.— Pedicel de la càpsula menor que el calze	5
4b.— Pedicel de la càpsula major o igual que el calze	6
5a.— Inflorescència eglandular, laxa després de l'antesi	<i>V. pseudocreticum</i>
5b.— Inflorescència glandular, compacta després de l'antesi	<i>V. creticum</i>
6a.— Pedicel de la càpsula gruixut (1,5-2 mm Ø), claviforme sota el calze, de longitud igual o menor que la de la càpsula	<i>V. erosum</i>
6b.— Pedicel de la càpsula prim (0,8-1 mm Ø), claviforme o no sota el calze, de longitud major al doble de la càpsula	7
7a.— Càpsula ovoide, de (8)-10-(12) mm de longitud, calze 1/4 menor que la longitud de la càpsula, pedicel de 6 a 9 vegades més llarg que la bràctea	<i>V. fontqueri</i>
7b.— Càpsula globosa, de (6)-7-8-(9) mm de longitud, doble que el calze; pedicel de 3 a 4 vegades major que la bràctea	<i>V. barnadesii</i>

AGRAÏMENTS

Volem expressar la nostra gratitud al Dr. Oriol de Bolòs per la revisió del manuscrit, al Dr. Santiago Castroviejo per les seves valuoses indicacions i al Dr. Eugeni Sierra per la realització de les dues il·lustracions.

BIBLIOGRAFIA

- BALL, J., 1877: Spicilegium florum maroccanarum. Journ. Linn. Soc. London (Bot.), 64(2): 229-233.
- BENTHAM, G. *Scrophulariaceae*, in DE CANDOLLE, A. P., 1846: Prodrromus Systematis naturalis Regni Vegetali, X. Paris.
- BOISSIER, E. & REUTER, G. F., 1852: Pugillus novarum Africae borealis Hispaniaeque australis. Genevae.
- CAVANILLES, J., 1801: De las plantas que el ciudadano Broussonet colectó en las costas septentrionales de la Africa y en las Islas Canarias. Anal. Cienc. Nat. Madrid, 7, 3(1): 5-78.
- CAVANILLES, J., 1803: Elenchus Plantarum Horti regii Matritensis. Madrid.
- COSSON, E. S., 1881: Compendium florum atlanticae, I. Paris.
- COUTINHO, A. X., 1939: Flora de Portugal, II, Lisboa.
- FERGUSON, I. K., 1971: Notes of the genus *Verbascum* (*Scrophulariaceae*). Jour. Linn. Soc. London (Bot.), 64(2): 229-233.

- FERGUSON, I. K., 1972: *Verbascum* L. in Tutin & al. (ed.) *Flora Europaea*, III. Cambridge.
- EMBERGER, L. & MAIRE, R., 1941: *Catalogue des Plantes du Maroc*, IV. Alger.
- FERNÁNDEZ LÓPEZ, C., 1983: Fuentes para la Flora de Jaén. *Coop. Farm. Jaén*.
- FONT QUER, P., 1926: De flora occidentalis adnotationes II. *Butll. Inst. Catalana Hist. Nat.*, 26: 53-57.
- HUBER-MORATH, A., 1973: *Verbascum* L. s.l. (incl. *Celsia* L. et *Staurophragma* Fisch. & Mey.). *Bahuinia*, 5(1): 7-16.
- HUBER-MORATH, A., 1975: Zur nomenklatur der Gattung *Verbascum* L. *Bahuinia* 5(3): 151-160.
- JAHANDIEZ, E. & MAIRE, R., 1931: *Catalogue des Plantes du Maroc*, III. Paris.
- KUNZE, G., 1846: *Chloris austrohispanica*. Ratisbonae.
- KUNTZE, O., 1891: *Revisio Generum Plantarum vascularium omnium*, II. Leipzig.
- LAMARCK, M., 1797: *Encyclopédie méthodique. Botanique*. IV. Paris.
- MARIZ, J., 1907: Subsídios para o estudo da Flora Portuguesa. *Bol. Soc. Brot.* 23: 23-50.
- MURBECK, S., 1921: Sur quelques espèces nouvelles ou critiques du genre *Celsia*, etc. *Lunds Univ. Arssk.*, n.f. 2, 17(9): 3.
- MURBECK, S., 1925: Monographie der Gattung *Celsia*. *Lunds Univ. Arssk.*, n.f. 2, 22(1): 1-241.
- MURBECK, S., 1939: Weitere Studien über die Gattungen *Verbascum* und *Celsia*. *Lunds Univ. Arssk.*, n.f. 2, 35(1): 1-71.
- PAU, C., 1922: Nueva contribución al estudio de la Flora de Granada. *Mem. Mus. Cienc. Nat. Barcelona, ser. bot.*, 1(1): 1-74.
- PAU, C., 1929: Quelques plantes intéressantes du Maroc. *Le Monde des Plantes*, 66: 1.
- WILLKOMM, H. M., 1870: in WILLKOMM, H. M. & J. LANGE: *Prodromus Florae Hispanicae*, II. Stuttgartiae.
- WILLKOMM, H. M., 1888: *Illustrationes Florae Hispanicae Insularumque Balearicum*, 2(14): 49-64. Stuttgartiae.

(Rebut: 31 de gener de 1985)